

Формування читацької грамотності учнів у контексті міжнародного оцінювання PISA

Стаття написана в межах дослідження молодих учених Інституту педагогіки НАПН України

У статті на основі аналізу результатів міжнародного дослідження якості освіти PISA-2018 схарактеризовано вимоги до завдань, спрямованих на виявлення рівнів сформованості читацької грамотності 15-річних підлітків, наведено приклади завдань.

Ключові слова: читацька грамотність, міжнародне дослідження PISA, текст.

Igor Goroshkin. Formation of students' reading literacy in the context of international PISA assessment

The article, based on the analysis of the results of the international study of the quality of education PISA-2018, characterizes the requirements for tasks aimed at identifying the levels of reading literacy of 15-year-olds, gives examples of tasks.

Key words: reading literacy, international PISA study, text.

2018 року вперше в Україні було здійснено міжнародне дослідження якості освіти, результатом якого стала інформація про навчальні досягнення 15-річних підлітків у таких галузях, як читання, математика та природничо-наукові дисципліни. Як зазначає С. Раков, національний представник України в Керівній Раді PISA, «PISA перетворилася на найпотужніший і найвпливовіший інструмент дослідження якості шкільної освіти та стала джерелом надійних об'єктивних порівнювальних даних про готовність 15-річних громадян країн-учасниць PISA до успішного життя в сучасному світі» [1, с. 6]. Результати дослідження PISA можна вважати індикатором якості української освіти.

Сьогодні перед науковцями та вчителями-практиками стоїть надважливе завдання – докладно проаналізувати результати дослідження з тим, щоб удосконалити методики навчання шкільних предметів і спрямувати подальші дії учасників освітнього процесу в практичну площину. Метою оцінювання PISA є оцінювання читацької грамотності, під якою розуміють здатність учня (студента) сприймати, аналізувати, використовувати й оцінювати письмовий текст задля досягнення певних цілей, розширювати свої знання й читацький потенціал, а також посилювати свою готовність брати активну участь у житті суспільства [Там само, с. 426]. Підлітки мають уміти не тільки читати, а й розуміти різноманітні тексти, що трапляються людині в різних життєвих ситуаціях, однак традиційно склалося, що в школі акцентували увагу на техніці читання, навіть регулярно її перевіряли, а також на формуванні вмінь виразного читання.

У документах PISA запропоновано зразки завдань, побудованих на текстовому матеріалі, що були використані для вимірювання рівня сформованості читацької грамотності учнів. Ознайомлення зі змістом завдань переконало, що всі їх об'єднує текстова основа, на якій побудовано певні сценарії, що спонукають 15-річних підлітків до ознайомлення з інформацією, поданою в тексті, осмислення її, використання для розв'язання завдань. Зазначимо, що сучасні підручники побудовані на текстовій основі, однак типологія текстів для PISA докорінно відрізняється від традиційної для шкільної практики за типами, стилями, жанрами мовлення. У дослідженні 2018 року використано чотири критерії добору текстів:

- формат (суцільний, перерваний, змішаний);
- тип (розповідь, опис, виклад-роз'яснення, аргументація, інструкція, інтеракція, трансакція);
- ресурс, із якого отримано текст (одиничний, множинний);
- організація і навігація (статичний, динамічний).

Залежно від формату виокремлюють цілісні (суцільні) тексти, з якими українські учні звикли працювати на уроках. Такі тексти складаються з речень, що організовані в абзаци. Якщо це тексти великі за обсягом, то їх структурують

в розділи, підрозділи. Перервані ж тексти – це тексти, що складаються з певної кількості переліків, як-от списки, графіки, діаграми, гістограми, таблиці, бланки, афіші тощо.

Змішаний формат текстів поєднує суцільний та перерваний. Так, текст може бути проілюстрованим таблицею. У чітко структурованих змішаних текстах всі складники взаємопов'язані і доповнюють один одного.

Як свідчить освітня практика, незвичними для українських підлітків є завдання, побудовані на основі перерваних текстів, текстів змішаного типу, що містять графіки, мапи, діаграми, бланки, таблиці, малюнки тощо. Цю лакуну необхідно заповнити, залучаючи учнів до виконання завдань, побудованих на текстах різних форматів, передусім перерваного й змішаного. Звісно, що вчитель не має стільки часу на уроці, щоб виконувати повністю завдання у форматі PISA. Однак може додати окремі завдання до традиційних вправ, наприклад: Висловіть припущення про достовірність, потрібність і пізнавальну цінність інформації. Подібні завдання не можна механічно додати до будь-якого тексту, наприклад опису природи чи людини. Це актуалізує проблему добору текстів.

Узагальнення виокремлених у наукових дослідженнях критеріїв добору текстів уможливило висновок, що доцільно брати до уваги відповідність їх змісту темі й меті уроку, враховувати вікові й індивідуальні особливості учнів, готовність їх до сприймання й усвідомлення поданої в тексті інформації, можливість інтегрування навчального змісту кількох шкільних предметів, соціальну значущість поданої в тексті інформації, орієнтуватися на освітні, життєві й особистісні потреби учнів, спонукати їх до роздумів, пошуку шляхів розв'язання порушеної в тексті проблеми, висувати гіпотези та ін.

Пропоноване завдання-приклад побудоване на матеріалі перерваного тексту наукового стилю й передбачає перевірку сформованості в 15-річних підлітків здатності осмислювати ключову ідею тексту та формулювати й висловлювати власну позицію стосовно ідеї тексту.

Текст № 1

Дотекстові завдання

I. Чи доводилося вам працювати в групах? Які, на вашу думку, переваги такої роботи?

II. Сформулюйте основні правила роботи в групі.

III. Прочитайте уважно текст. Яка інформація виявилася для вас новою?

Ефективність діяльності команди залежить також від послідовності виконання дій, які регламентують участь кожного її учасника, дозволяють доцільно розподілити їхній інтелектуальний потенціал щодо реалізації поставленої мети. Виконання завдання передбачає дотримання кожним членом команди таких правил:

- розподіл завдання на окремі складники;
- розподіл підзавдань між членами групи;
- дотримання принципу добровільності у виборі учасником конкретного виду підзавдання;
- рівномірний розподіл завдань з-поміж учасників групи;
- спільне обговорення особливостей презентації виконаного завдання.

Від узгодженої діяльності членів команди, розподілу обов'язків між ними залежить ефективність прийняття групового рішення, яке можна розглядати як процес, у якому всі рухаються від неузгодженості між собою до згоди (рис. 2).

Групові рішення більш раціональні, менш суб'єктивні		Групові рішення більш демократичні — члени команди, спільно приймаючи рішення, поділяють відповідальність за його прийняття
	Переваги групового рішення	
Обговорення у команді дає змогу краще й усебічно оцінити різні варіанти		Групове прийняття рішень підвищує ймовірність його виконання, оскільки вся команда залучається до процесу його реалізації

Рис. 2. Переваги рішення, що приймається групою

Приймаючи групове рішення, учасники команди мають пам'ятати про те, що переважає більшість голосів; а єдність їх у прийнятті рішення — запорука успіху.

Для ефективної діяльності команди необхідний стійкий емоційний зв'язок між усіма учасниками – членами цієї команди, а також відчуття згуртованості. На основі позитивного емоційного зв'язку та взаєморозуміння виникає спільність поглядів, моделей поведінки, тобто з'являється командна згуртованість.

Щоб сформувати навички ефективної взаємодії в групі під час виконання навчальних завдань, запам'ятайте також кілька порад і намагайтеся їх виконувати:

- ✓ виявляйте відвертий інтерес та увагу до членів вашої групи;*
- ✓ будьте привабливими і доброзичливими;*
- ✓ будьте уважними слухачами;*
- ✓ не принижуйте ніколи іншого, навіть якщо він не правий;*
- ✓ дозволяйте однокласникові відчутти свою значущість, підкреслюйте його вміння;*
- ✓ звертайте увагу на помилки коректно.*

Післятекстові завдання

- Визначте головну думку тексту. Сформулюйте її.
- Спрогнозуйте, про які умови ефективності роботи в групі могло йтися в попередній частині тексту.
- Назвіть умови, за яких дотримуватись таких правил буде легко.
- Опишіть ситуації, у яких потрібна командна згуртованість.
- Чи траплялася у вашому житті ситуація, коли, працюючи в групі, ви не могли дійти згоди між собою? Що ви робили? Наскільки ефективними виявилися ваші дії?
- У яких ситуаціях можна використати цей текст?

Завдання-приклад побудоване на матеріалі перерваного тексту, що складається з уривків наукового, публіцистичного й художнього стилів й передбачає перевірку сформованості в 15-річних підлітків здатності осмислювати ключову ідею тексту та осмислювати зміст тексту, зокрема відповідність частин тексту його загальному значенню та меті; осмислювати

форми тексту, зокрема оцінювати, наскільки стиль, добір мовних засобів відповідають завданням тексту, наскільки ефективно відображають їх.

Текст № 2

Дотекстові завдання

I. Прочитайте уважно текст. Яка інформація виявилася для вас новою?

У 2019 році найпопулярнішими напрямками Укрзалізниці були «Київ — Харків» та «Київ — Львів». Поїздка на цих інтерсіті триває близько п'ятьох-шістьох годин. Людина пересічно витрачає на прочитання сторінки дві-три хвилини. З допомогою нехитрої арифметики, а також зі знижкою на довгі погляди у вікно для наповнення думок простором, ми вирахували, що за поїздки в один бік можна прочитати книжку на 150-200 сторінок. А якщо у вас квиток в обидва боки, то можна проковтнути й роман.

Попри обрані напрямки та потрібні жанри, художня література завжди обмежує від небажаних контактів, а іноді робить це й зовсім на рівні з подорожжю.

«Напрямок: який чудесний свій дитячий!

«Київ-Пасажирський — Тернопіль». Час у дорозі: 5:22

Коли ми маленькі, суттєва частина прочитаного – казки. Перед нами розгортаються чарівні світи з неможливими героями та фантастичними сюжетами. Наша уява підживлює цю магію, ми переносимо її в реальність, розігруємо з друзями в ролях або відтворюємо у виставах із підручними

предметами. Згодом нам захочеться швидше вирости, і з усіма запозиченими в дорослих захопленнями ми відкинемо казкові історії.

У цьому контексті можна згадати про два різновиди письма: безпосередньо призначене дітям та те, що використовує інструменти «дитячої» літератури, переносючи їх у дорослу. Перечитування умовних братів Грімм чи Ганса Крістіана Андерсена – окрема розвага, за якою стає зрозуміло, що дітей раніше сприймали як маленьких дорослих, не роблячи знижку на «ніжність» їхнього сприйняття. А от виловлювати казки в нобелівських і букерівських лауреатів може стати захопливим і навіть терапевтичним заняттям.

Квиток: «Гарун і море оповідок» Салмана Рушді

Переклад: Тарас Бойко. Київ: Видавництво Жупанського, 2012. – 153 с.

Хлопчик Гарун живе в місті з найсумнішими людьми, проте його розраджують мамині пісні та батькові небиліці. Та одного дня він втрачає й це – його батьки більше не будуть разом, пісня затихає, а оповідки обриваються. З цього моменту Салман Рушді витинає свою розповідь: із безліччю кольорових істот, карколомним сюжетом, влітаючи барвисті міфи – саджає читача на спину чарівного птаха та занурює в море оповідок. І перед очима розгортається полотно, що виграє жартами, меланхолійним задоволенням і безмежною любов'ю до слова. Зрештою, ми вчимося підсвічувати навіть найбільш моторошний тунель неоном.

Післятекстові завдання

I. Сформулюйте одним реченням, до чого спонукає текст

II. Визначте пізнавальну цінність викладеної в ньому інформації за такими критеріями: «мені це відомо», «цікаво, але використовувати не буду», «пізнавально, обов'язково скористаюсь порадою», «мені це не потрібно». Поясніть вибір обраного критерію.

III. Яким способом передано думку автора тексту?

IV. Прочитайте ще раз речення, яке складається з двох частин:

«З допомогою нехитрої арифметики, а також зі знижкою на довгі погляди у вікно для наповнення думок простором, ми вирахували, ...» (перша частина);

«...що за поїздку в один бік можна прочитати книжку на 150-200 сторінок»
(друга частина).

Які смислові відношення між першою і другою частинами речення?

- А. подає розв'язання проблеми, порушеної в першій;
- Б. повторює першу частину;
- В. розкриває думку, висловлену в першій частині;
- Г. суперечить першій частині.

V. Наскільки інформативний текст? Чи досягнута мета, поставлена автором ?

Чи вдало дібрано світлинку для ілюстрування змісту статті?

Під час виконання завдань учні повинні не просто прочитати, а й осмислити запропоновані їм тексти, виокремити необхідну інформацію, визначити доцільність застосування різноманітних графічних засобів. Це зумовлює відповідне структурування змісту завдань для 15-річних підлітків.

У дослідженні PISA до кожного тексту було запропоновано низку завдань, метою яких є перевірка розуміння тексту читачами, зокрема таких складників:

- загальне орієнтування в змісті тексту, розуміння його змісту цілісно;
- осмислення нових ідей, навіть якщо в інформації наявні певні суперечності;
- пошук і виявлення певної інформації;
- інтерпретування тексту;
- роздуми з приводу змісту тексту;
- оцінювання форми тексту;
- оцінювання достовірності інформації в тексті;
- виявлення суперечностей;
- висловлення припущень;
- інтегрування інформації з кількох текстів;
- аналіз деталей, які в тексті подано імпліцитно;

Завдання мають бути розміщені в певній послідовності: від легшого до більш складного задля виявлення здібностей кожного учня (студента).

Література

1. Національний звіт за результатами міжнародного дослідження якості освіти PISA-2018 / кол. авт. М.Мазорчук (осн. автор), Т. Вакуленко,

В. Терещенко, Г. Бичко, К. Шумова, С. Раков, В. Горох та ін.; Український центр оцінювання якості освіти. Київ : УЦОЯО, 2019. 439 с.